

A BIBLIÁRA TETT ESKÜ A IUSTINIANUSI JOGBAN

SÁRY PÁL

egyetemi docens (Miskolci Egyetem, ÁJK)

A szakrális elemekben bővelkedő ókori jogrendekben kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak az eskünek.¹ Aki az állítását vagy az ígérletét esküvel erősítette meg, az az Istent (vagy az isteneket) hívta maga mellé tanúul.² Az esküt sokszor egy szakrális tárgy megérintése kísérte: a pogány rómaiak legtöbbször az áldozati oltárt érintették meg eskütétel közben.³ Később, a római állam kereszténnyé válásával, a Biblia megérintése vált eskütételkor szokássá.⁴ E szimbolikus aktust a császári rendeletek számos esetben kötelezővé tették.

A Biblia ügyletkötéskor való használatával a római jogi forrásokban először I. (Nagy) Leo császár (457–474) egyik rendeletében találkozhatunk. A 472 márciusában kiadott utasítás értelmében a tartományi városokban öröklés, hagyomány, hitbizomány vagy ajándék címén a város tulajdonába került házak, egyéb épületek, gabona vagy rabszolgák eladása esetén a város tanácsosainak, tisztségviselőinek és vagyonos polgárainak össze kellett gyűlniük, s miután eléjük tették a Szentírást (*propositis sacrosanctis scripturis*), külön-külön nyilatkozatot kellett tenniük (*sententiam designare*) arról, hogy a vagyontárgy eladását hasznosnak tartják-e a város számára.⁵ A véleményeket valószínűleg a Bibliára tett esküvel kellett megerősíteni.

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Vö. FERDINANDO ZUCCOTTI: *Giuramento nel mondo giuridico e religioso antico. Elementi per uno studio comparatistico*. Milano, 2000.

² Többek között a jobb kéz eskütételkor való felemelése is az égben lakó istenség tanúul hívásának jele. Vö. SÁRY PÁL: Szimbolikus jogi aktusok az Ószövetségben. In MEZEY BARNA (szerk.): *Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Budapest, 2006, 317.

³ Vö. GÁSPÁR DOROTTYA: *Eskü a rómaiaknál és a sacramentum militiae*. Budapest, 1982, 26.

⁴ Vö. JULIUS FRIEDRICH MALBLANC: *Doctrina de iureiurando. E genuinis legum et antiquitatis fontibus illustrata*. Tubingae, 1820², 248–252; CARL FRIEDRICH STÄUDLIN: *Geschichte der Vorstellungen und Lehren vom Eide*. Göttingen, 1824, 82–83; DAVID XAVIER JUNKIN: *The oath, a divine ordinance and an element of the social constitution. Its origin, nature, ends, efficacy, lawfulness, obligations, interpretation, form and abuses*. New York, 1845, 164–166; ARTHUR STEINWENTER: *Iusurandum*. In *Paulys Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft* X/1 (1918), 1256.

⁵ C. 11,32,3.

Ehhez hasonló előírás található Anastasius császár (491–518) egyik rendeletében, mely csak kivételes esetekben, szigorú formások betartása mellett engedélyezte az egyházi tulajdonban álló ingatlanok eladását, elzálogosítását, elcserélését, elajándékozását vagy örökhaszonbérbe adását. A helyi egyházközségek, a kolostorok és az egyházi karitatív intézmények ingatlanai eladásának csak akkor volt helye, ha a vételárat korábbi – szükséges kiadások miatt keletkezett – tartozások kiegyenlítésére, vagy más, szükségesebb és hasznosabb vagyontárgyak megvásárlására kívánták fordítani; ugyanígy cserére is csak akkor kerülhetett sor, ha a megszerzendő ingatlan az elcserélendőnél szükségesebbnek és hasznosabbnak tűnt; jelzáloggal csak akkor lehetett megterhelni egy házat, ha az így biztosított kölcsön összegéből a ház felújítási költségeit kívánták fedezni; örökhaszonbérleti szerződés esetén az ellenszolgáltatásként kikötött termésmennyiség csökkentésének később egyáltalán nem volt helye; elajándékozni pedig csak a terméketlen, kizárólag veszteségeket termelő mezőgazdasági ingatlanokat lehetett. Az ügyletkötés indokait bele kellett foglalni az okiratba, melyet a fővárosban a *magister census*, a tartományokban pedig a *defensor* előtt kellett elkészíteni a szent evangéliumok kihelyezését követően (*propositis sanctis evangelii*). Az ügylet megkötésekor jelen kellett lennie az érintett egyházközség *oconomus*ának és klerikusainak, kolostor esetében az előjárónak és a szerzeteseknek, szegényház és árvaház esetén az összes ügyintézőnek, s az ügyletet a helyi püspökkel is jóvá kellett hagyatni.⁶ Az egyházi ingatlan elidegenítésében résztvevőknek az ügyletkötéskor valószínűleg esküt kellett tenniük a Szentírásra, mellyel megerősítették, hogy az ügylet valóban indokolt, s előre láthatólag előnyös az egyházközség, a kolostor vagy a szociális intézmény számára.

Egy másik anastasiusi rendelet a hadseregen belül, az *actuarius*ok és a katonák között felmerült viták rendezése során tette kötelezővé a Szentírás használatát.⁷ A *constitutio* értelmében az ilyen ügyeket a főhadiszálláson, a Szentírás kihelyezését követően (*propositis sacrosanctis scripturis*) kellett megtárgyalni.⁸ A vitában álló feleknek minden bizonnyal a Bibliára tett esküvel kellett megerősíteniük állításait.

A Bibliára tett eskü Iustinianus uralkodása alatt (527–565) vált igazán gyakorivá. Egy 529 szeptemberében kibocsátott iustinianusi rendelet értelmében azoknak, akik hagyatéki perben rabszolgák kínváltását indítványozták, a Szentírás érintésével (*tactis sacrosanctis scripturis*) kellett kijelenteniük (*deponere*), hogy nem a szolgák iránti gyűlölet vezérli őket, s nem is az örököstarisaiknak akarnak így sérelmet okozni, hanem azért kéri a kínváltást, mert másképpen nem tudják az igazságot bizonyítani.⁹ Annak ellenére, hogy a szövegben nem a *iurare* (esküdni) ige szerepel, biztosak lehetünk abban, hogy a kínváltást indítványozó félnek esküt kellett tennie.

⁶ C. 1,2,17. (A rendelet görög nyelvű; a kulcsszavakat a szöveg latin fordításából idézem. Az alábbiakban valamennyi görög nyelvű rendeletnél így járok el.)

⁷ Az *actuarius*ok a csapattest illetményének egyénekre való lebontásával, számfejtésével foglalkoztak. Vö. VÁRADY LÁSZLÓ: *Későrómai hadügyek és társadalmi alapjaik*. Budapest, 1961, 88.

⁸ C. 12,37,16,1c. Kelemen Miklós véleményem szerint tévesen fordítja a rendelet szövegében *ablatus absolutus*ban álló *sacrosancta scripturát* – Szentírás helyett – olyan iratnak, melyben rögzítették, hogy a katonát semmilyen szempontból nem érte kár. (KELEMEN MIKLÓS: *A Codex Iustinianus 12. könyve. A Római Birodalom igazgatása a iustinianusi kodifikációban*. Budapest, 2008, 57.).

⁹ C. 2,58,1.

Egy hónappal később a császár úgy rendelkezett, hogy a peres eljárás során az esküt (*iuramentum*) vagy maga a bíró előtt (*sive sub ipso iudice*) kell letenni, vagy az esküt tevő felek otthonában (*sive in domibus*), vagy a Szentírás érintésével (*sive sacris scripturis tactis*), vagy a szent imaházakban (*sive in sacrosanctis oratoriis*).¹⁰

Egy 530 márciusában kiadott iustinianusi *constitutio* értelmében a tárgyalást csak akkor lehetett megnyitni, ha a bírói szék elé helyezték a Szentírást (*ante iudicalem sedem sacrosanctae deponantur scripturae*), hogy a bírókban tudatosodjon Isten jelenléte (*dei praesentia*), s emlékeztesse őket arra, hogy ahogyan ők ítéleznek mások felett, úgy fog majd Isten is ítélezni felettük.¹¹ A rendelet szerint az ügyvédeknek (*patroni causarum*) a szent evangéliumokat megérintve kellett megesküdniük (*sacrosanctis evangelii tactis iuramentum praestare*), hogy minden képességükkel és igyekezetükkel támogatják ügyfeleiket, és semmit sem mulasztanak el megtenni, amit ügyfeleik érdekében megtehetnének, s nem erkölcstelen vagy hiábavaló ügyet támogatnak, illetve, ha ez később tudomásukra jutna, akkor azonnal felhagynak az ügyben való további eljárással.¹²

Ugyanekkor Iustinianus egy másik rendeletet is kibocsátott, mely lehetővé tette a tárgyalás megtartását a felperes vagy az alperes távollétében. Ilyenkor közepén (valószínűleg a bírói szék előtt) elhelyezték a „rettenetes Szentírást” (*terribiles in medio proponuntur scripturae*), s úgy vették, hogy a peres fél hiányát Isten jelenléte pótolja (*litigatoris absentia dei praesentia repletur*).¹³ A jelenlévő peres félnek minden biztonnal esküt kellett tennie a Szentírásra, hogy jóhiszeműen jár el, s a „rettenetes” jelző arra az isteni büntetésre utalt, ami az esküszegőre várt.¹⁴

Egy 530 szeptemberében kelt rendelet alapján az elmebeteg gondnokának hivatala felvételek – a tartományi helytartó, a helyi püspök és három előkelő polgár előtt – a Szentírás érintésével (*tactis sacrosanctis scripturis*) kellett kijelentenie (*depromere* vagy *edicere*), hogy a gondnokságra szoruló személy vagyonaát úgy fogja kezelni, hogy az a gondnokolt számára hasznos, előnyös legyen. A rendelet egy további szakasza – megismételve a lényegét – egyértelműen kimondta, hogy a gondnoknak a Szentírás kihelyezését követően (*sacrosanctis scripturis propositis*) esküt (*sacramentum*) kellett tennie.¹⁵

531 februárjában Iustinianus újból kimondta, hogy a bírók csak a szent evangéliumok kihelyezését követően (*sacrosanctis evangelii propositis*) folytathatják le az eljárást. Mind a felperesnek, mind az alperesnek meg kellett esküdnie, hogy jóhiszeműen jár el, majd a felek ügyvédeknek is esküt kellett tenniük a bíró elé helyezett szent evangéliumokra (*iusiurandum praestare, sacrosanctis videlicet evangelii ante iudicem propositis*). Azoknak, akik méltóságuk vagy nemük miatt nem jelenhettek meg a bíró előtt, otthon, az ellenfél vagy annak képviselője jelenlétében kellett az esküt letenniük.

¹⁰ C. 4,1,12.

¹¹ Mint tudjuk, Jézus a hegyi beszédében mindenkit figyelmeztetett: „amilyen ítélettel ti ítéltetek, olyanal fognak majd felettetek is ítélezni” (Mt 7,2).

¹² C. 3,1,14.

¹³ C. 3,1,13.

¹⁴ Maga a Szentírás is azt állítja, hogy „rettenetes dolog az élő Isten kezébe jutni” (Zsid 10,31).

¹⁵ C. 1,4,27 = 5,70,7.

A más tartományban lakó, s *procurator* által képviselt feleknek lakóhelyükön kellett esküt tenniük. Ha a perben gyám vagy gondnok járt el, annak kellett esküt tennie. A rendelet szerint az eskütételre kötelezett személyeknek „*ex sui animi sententia*” kellett esküt tenniük.¹⁶ Az eskütétel megtagadása a per elvesztését vonta maga után.¹⁷

A császár a következő év októberében a fizetőképtelen adósok védelmében hozott fontos rendeletet. A *constitutio* szerint az adós egyes vagyontárgyait végrehajtási eljárás során értékesítő hitelező azt a többletet, ami a vételárból követelésének levonása után maradt, köteles volt a helyi egyház kincstáránál letétbe helyezni. E maradék összegre a későbbi hitelezők igényt tarthattak követeléseik kielégítése céljából. Az összeg letétbe helyezésekor a hitelező – az ügyletről okiratot készítő *tabularius*, a helyi *defensor* és a maradék vételárat átvevő egyházi kincstárnok (*cimeliarcha*) előtt – köteles volt megesküdni az eléje helyezett szent evangéliumokra (*iusiurandum sacrosanctis evangeliiis propositis praestare*), hogy az adós vagyontárgyait nem értéken alul értékesítette (esetleg csalárd módon, a vevővel összejátszva).¹⁸

Iustinianus 535 áprilisában kiadott 7. novellája többek között az egyházi tulajdonban álló mezőgazdasági ingatlanok örökhaszonbérbe adásának feltételeit szabályozta. A rendelet szerint a bérleti díj összegét a fővárosban két (a tartományokban egy vagy két) jeles szakembernek (*mechanici vagy architecti*) – az egyház *oconomusai*, öt pap, két diakónus és az érsek jelenlétében – a szent evangéliumok kihelyezését követően (*sacris evangeliiis propositis*) kellett meghatározni.¹⁹ A szakembereknek valószínűleg a Szentírásra tett esküvel kellett megerősíteniük, hogy a díjat olyan összegben határozták meg, mely tisztes hasznot biztosít (tehát egyáltalán nem előnytelen) a tulajdonos egyház vagy egyházi intézmény számára.

Az 535 áprilisában kibocsátott 8. iustinianusi novella értelmében hivatalba lépésekor minden tartományi *magistratus*nak esküt kellett tennie. A hivatali eskü (*iusiurandum*) e szavakkal kezdődött: „Esküszöm a mindenható Istenre, az Ő egyszülött Fiára, a mi Urunk Jézus Krisztusra, a Szentlélekre, a szent és dicsőséges Istenszülő és mindenkor Szűz Máriára, a négy evangéliumra, melyet a kezemben tartok (*quattuor evangelia, quae in manibus meis teneo*), Szent Mihály és Szent Gábor arkangyalokra...”²⁰ Az esküt tehát többek között a Szentírásra kellett tenni, melyet az esküt tevő személynek a kezében kellett tartania. Érdemes megemlíteni, hogy a hivatali eskü végén egy átokzáradék állt, melyben az esküt tevő személy kijelentette, hogy ha nem tartaná meg mindazt, amit ígért, érje őt Krisztus szörnyű ítélete, s jusson Júdás, a leprás Gechazi és a rettegő Káin sorsára.²¹

Egy hónappal később a császár előírta, hogy a *quaestor sacri palatii* a szent evangéliumok kihelyezését követően (*sacrosanctis evangeliiis propositis*) válassza ki a se-

¹⁶ Mint tudjuk, az „*ex mei animi sententia*” kifejezés (magyarul: lelkem meggyőződéséből, meggyőződésem szerint, legjobb tudomásom szerint) a pogány korban is elengedhetetlen részét képezte minden eskünek. Vö. GÁSPÁR i. m. 23.

¹⁷ C. 2,58,2.

¹⁸ C. 7,72,10.

¹⁹ Nov. 7,3,2.

²⁰ Nov. 8 app.: *Iusiurandum quod praestatur ab his qui administrationes accipiunt*.

²¹ Átokzáradék természetesen a pogány esküformában is szerepelt. Vö. GÁSPÁR i. m. 23.

gítóit (*adiutores*).²² Iustinianus ily módon feltehetőleg a választás tisztaságát kívánta biztosítani, de az is elképzelhető, hogy a kiválasztott személyeknek azonnal hivatali esküt kellett tenniük a Szentírásra.

A császár 537-ben ismételten kimondta, hogy a bíróként eljáró *magistratusok* az eljárás során vizsgálat alá vont személyeket (*quae examinata sunt*) a Szentírás kihelelyezése után (*propositis sacrosanctis eloquiis*) hallgassák meg.²³ Ezek szerint valószínűleg mind a peres feleknek, mind a tanúknak a Szentírásra tett esküvel kellett megerősíteniük állításukat.

Egy másik, ugyanebben az évben kibocsátott rendelet értelmében azokat az ügyeket, melyek fellebbezés folytán az államtanács (*sacrum consistorium*) elé kerültek, a tanács tagjainak és a *senatorok*nak a szent evangéliumok jelenlétében (*sub sacrosanctorum evangeliorum praesentia*) kellett megtárgyalniuk.²⁴ A döntéshozóknak valószínűleg esküt kellett tenniük a Szentírásra, hogy az ügyet lelkiismeretesen bírálják el.

Iustinianus 538 januárjában kiadott 64. novellájából megtudhatjuk, hogy a veteményes kertek (*horti*) bérbe adása esetén gyakran viták alakultak ki a zöldségek, vetemények (*olera*) értékével kapcsolatban. Ilyenkor a vetemények értékét a kertészek (*hortulani*) mellett a *summariusok*nak nevezett szakértő hivatalnokok becsülték fel (*aestimatio olerum*), akik a Szentírás kihelyezését követően (*propositis sacris eloquiis*) adták meg szakvéleményüket.²⁵ Elképzelhető, hogy a *summariusok* az eléjük helyezett Szentírást megérintve becsülő esküt tettek.

538 júniusában bocsátotta ki Iustinianus a 72. novelláját, melynek rendelkezései szerint a gyámi vagy gondnoki tisztség ellátása alól felmentést kapott, aki bizonyítani tudta vagy a Szentírásra tett esküvel (*ad sancta eloquia iusiurandum*) megerősítette, hogy az a személy, akinek a gyámjává vagy gondnokává kijelölték, az ő adósa vagy hitelezője (az indoklás szerint el kellett kerülni, hogy a gyámságra vagy gondnokságra szoruló személy az ellensége kezébe kerüljön).²⁶ Ugyanezen novella egy másik fejezete szerint a gondnokká rendelt személy köteles volt a szent evangéliumokat megérintve esküt tenni (*iusiurandum adicere sacrosancta evangelia tangentem*), hogy minden igyekezetével a gondnoksága alá helyezett ifjú javát fogja szolgálni, s azt semmilyen úton meg nem károsítja.²⁷

A 74., szintén 538 júniusában kiadott novella szövegéből kiviláglik, hogy a korabeli polgárok nemcsak hivatalos eljárásaik során erősítették meg ígéreteiket a Bibliára tett esküvel. A novella szerint sok nő fordult azzal a panasszal a császárhoz, hogy őt egy férfi szerelmi vágyból a házába fogadta, s megesküdtött neki a Szentírást megérintve vagy egy imaházban (*sacra tangentes eloquia aut in orationis domibus iurantes*), hogy feleségül veszi; miután azonban hosszú ideig együtt éltek, s gyermekeik is születtek, a férfi – megunva őt – kitette a házából. A császár természetesen a

²² Nov. 35,5.

²³ Nov. 60,2. A *sacra* vagy *sacrosancta eloquia* kifejezést a Szentírás jelölésére az ókeresztény írók is használták, így többek között Szent Ágostonnál is megtalálható (lásd Aug. *Ench.* 2).

²⁴ Nov. 62,1.

²⁵ Nov. 64,1.

²⁶ Nov. 72,3.

²⁷ Nov. 72,8.

panaszos nők védelmére kelt, kimondva azt, hogy ha állításait bizonyítani tudják, tekintsék őket törvényes feleségeknek (akiktől törvényes ok nélkül nem lehet egyoldalúan elválni), s gyermekeiket törvényes gyermekeknek.²⁸

A következő év októberében Iustinianus újból elrendelte, hogy az eljárást minden bírónak az isteni evangéliumok kihelyezését követően folytassa le (*cognitiones fieri a iudicibus omnibus divinis propositis evangeliis sancimus*), a felperesek, az alperesek és az ügyvédek pedig tegyenek esküt (*et iusiurandum subire et pulsantes et pulsatos et advocatos praecipimus*), hogy így mind a bírák, mind a peres felek, mind a tanúk (*qui testimonium praebent*) lelkét hassa át Isten jelenlétének tudata.²⁹ Bár a szövegben kifejezetten nincs szó a tanúk eskütételi kötelezettségéről, biztosak lehetünk abban, hogy a tanúknak is esküt kellett tenniük a Szentírás érintésével vallomástételük előtt.³⁰

A császár 541 szeptemberében a rosszhiszeműen indított perek visszaszorítása érdekében elrendelte, hogy a felperesek állítsanak kezest annak biztosítására, hogy a pertárgy értékének egytizedét megfizetik az alperesek számára, ha kiderül, hogy alaptalanul indították a pert. Annak, aki azt mondta, hogy nem tud kezest adni, az ügyet kivizsgáló bírónak előtt, az eléje helyezett szent evangéliumokra tett esküvel kellett ezen állítását megerősítenie (*si autem dixerit non valere fideiussorem dare, tunc apud iudicem a quo causa examinanda est sanctis propositis evangeliis per sacramentum hoc ipsum adfirmet*).³¹

542 decemberében a császár kimondta, hogy ha egy katona felesége férje haláláról értesül, csak akkor mehet újra férjhez, ha felkeresi néhai férje egységének előljáróit ill. *chartulariusait*, s azok a szent evangéliumok kihelyezését követően (*sanctis evangeliis propositis*) egy okirat kiállításával igazolják a halál tényét (s a nőnek még ezt követően is várnia kellett egy évet az újabb házasságkötéssel).³² Az adminisztratív feladatokat intéző katonák valószínűleg a Szentírásra tett esküvel erősítették meg állításukat, s az eskü szövegét foglalták írásba.

Az 544 májusában kiadott – egyházügyi rendelkezéseket tartalmazó – 120. iustinianusi novella alapján a fővárosi Nagy Egyház valamely ingatlanának örökhaszonbérbe adása, jelzáloggal való megterhelése, továbbá húsz évnél hosszabb időre való bérbeadása esetén a pátriárka előtt (és egyetértésével) az egyház *oconomusainak* és *chartulariusainak* esküt kellett tenniük, hogy a szerződés nem sérti az egyház érdekeit. Egyéb egyházi intézmények (pl. szegényházak, árvaházak) esetében az intézmény *chartulariusainak* hasonló esküt kellett tenniük az intézmény vezetője előtt. Ahol okiratszerkesztő *chartulariusok* nem voltak, maguknak az intézmény vezetőinek kellett a szent evangéliumok kihelyezését követően (*propositis sanctis evangeliis*) a szerződést írásba foglalniuk és esküt tenniük, hogy a szerződés nem sérelmes intézményük számára.³³

²⁸ Nov. 74,5.

²⁹ Nov. 90,9.

³⁰ Ősi szabály volt Rómában, hogy a tanúk csak eskü alatt tehetnek vallomást. Vö. A. H. J. GREENIDGE: *The legal procedure of Cicero's time*. Oxford, 1901, 273.

³¹ Nov. 112,2.

³² Nov. 117,11.

³³ Nov. 120,5.

A két évvel később kiadott 123. novella szintén egyházi kérdésekkel foglalkozott. A novella első fejezete a püspökválasztás rendjét szabályozta. Ha egy város püspöki széke megüresedett, az új püspök megválasztásának első lépéseként három jelöltet kellett állítani. A jelölt személyéről a helyi klerikusok és a város előkelő polgárai (*primates civitatis*) közösen hoztak határozatot a szent evangéliumok kihelyezését követően (*propositis sacrosanctis evangeliis*). A jelöltállításban résztvevő személyeknek lelkük (üdvösségük) veszélyeztetésével (*periculo suarum animarum*) kellett (egészen biztosan eskü formájában) kijelenteniük, hogy nem ajándék, ígélet, barátság vagy más érzelem hatására választották ki a jelölteket, hanem azért, mert úgy tudják, hogy az illetők igaz, katolikus hitűek, tisztességes életűek, tudnak írni-olvasni, nincs se feleségük, se gyermekük, nincs és nem is volt ágyasuk s törvénytelen gyermekük, ha házasok voltak, szüzet vettek nőül, nem özvegy vagy elvált asszonyt, s házasságuk nem ütközött sem a császári rendeletek, sem az egyházi kánonok előírásaiba, s végül nincsenek a tartományi helytartó szolgálatára vagy városi tanácsosi szolgálatra kötelezve, vagy ha ilyen kötelezettség terhelte őket, legalább tizenöt évig szerzetesként kolostorban éltek (s így megszabadultak közszolgálati kötelezettségeiktől).³⁴ A „*periculo suarum animarum*” kifejezésből arra következtethetünk, hogy az eskü valószínűleg átokzáradékot is tartalmazott.

Ugyanezen novella számos perjogi kiváltságot biztosított a püspökök számára. Megtiltotta például, hogy püspököket a bíróság elé idézzenek tanúként; a bíró azonban elküldhette hivatalsegédjét a püspökhöz azzal, hogy az evangéliumok kihelyezését követően (*propositis evangeliis*) tudakozódjék nála az adott ügy részletei felől.³⁵ A püspöknek valószínűleg eskü alatt kellett válaszolnia a feltett kérdésekre.

Végül Iustinianus 545 decemberében kibocsátott 124. novellájáról érdemes még említést tennünk, mely – immár többedik alkalommal – a peres felek eskütételét szabályozta. A felek mind az első-, mind a másodfokú eljárás kezdetén kötelesek voltak az eljáró bíró előtt (a *consistorium* elé kerülő ügyekben a tanácsosok és a *senatorok* előtt) a szent evangéliumokat megérintve megesküdni (*tangentes sancta evangelia iurare*), hogy sem közvetlenül, sem más személyen keresztül közvetve nem adtak semmit és nem is ígértek semmit a bírónak, s nem is fognak ilyet tenni abból a célból, hogy az számukra kedvező ítéletet hozzon. Ha valamelyik fél nem tudott megjelenni a bíróságon, a törvénytiszták a másik féllel együtt elmentek az otthonába, és az előírt módon megeskették. Ha az otthon maradó fél asszony volt, aki tisztességes nőként idegen férfiak előtt nem szokott megjelenni, akkor őt a törvénytiszták az ellenfél nélkül keresték fel, s eskették meg az előírt módon. Ha a távolmaradó fél egy másik tartományban tartózkodott, akkor az esküt az ottani helytartó vagy a helyi *defensor* előtt kellett letennie az előírt módon.³⁶

Mindezek alapján összegzésül a következőket állapíthatjuk meg. A Bibliára tett eskü a iustinianusi korban vált a jogélet fontos részévé. Három fő esetkörben alkalmazták: (1) hivatalba lépéskor, (2) peres eljárás során és (3) ügyletkötéskor. A *magistratusok*

³⁴ Nov. 123,1. A császár 565 márciusában e rendelkezést megismételte, kiegészítve azzal, hogy a jelölteknek harmincévesnél idősebbeknek kell lenniük (Nov. 137,2).

³⁵ Nov. 123,7.

³⁶ Nov. 124,1.

hivatali esküjüket többek között a kezükbe adott Szentíráásra tették. A hivatalba lépő gondnokoknak (s valószínűleg a gyámoknak is) szintén a Bibliára kellett esküt tenniük.

A peres eljárások során a Szentírás jelenléte egyrészt emlékeztette a bírákat arra, hogy ahogyan ők ítélkeznek mások felett, úgy fogja majd Isten is őket megítélni, másrészt pótolta a távollévő peres fél hiányát. A feleknek esküt kellett tenniük a Bibliára, hogy jóhiszeműen járnak el a perben, s hogy nem vesztegették meg a bírót. Ha a perben gyám vagy gondnok járt el képviselőként, neki kellett esküt tennie. Annak, aki egy rabszolga kínváltását indítványozta, a Szentíráásra kellett megesküdnie, hogy nem a szolga iránti gyűlölet vezérli: a váltatást azért kéri, mert az igazságot nem tudja más módon bizonyítani. Az ügyvédek szintén a Bibliára esküdtek, hogy tudomásuk szerint igaz ügyet támogatnak, s hogy mindent megtesznek, ami jogszerű, védenekik érdekében. A tanúknak minden bizonnyal szintén a Szentíráásra kellett esküt tenniük.

Az ügyletkötések körében elsősorban akkor alkalmazták a Bibliára tett esküt, ha városi tulajdonban álló értékes dolog eladására vagy egyházi ingatlan elidegenítésére (vagy örökhaszonbérbe adására) került sor.

A Bibliára tett eskü számos vonatkozásban hasonlított a pogány korban tett eskükhöz: (1) az esküt tevő személy az Istent hívta maga mellé tanúként, (2) eskütétel közben meg kellett érinteni a szakrális tárgyat, (3) az eskü részét képezte az „*ex mei animi sententia*” kifejezés, valamint (4) egy átokzáradék.